

Vészi József, a m hely- teremt és dinasztia- alapító

(1858–1940)

SZÉCHENYI ÁGNES

Hanák Péter utolsó, posztumusz megjelent tanulmánykötetének címe *A Kert és a M hely*.¹ A nagybetűs szimbólumok másodika, mint ezt a történész megmagyarázza, a *sajtóra* utal:

„A cím nem utólagos reflexió szülte metafora, hanem két korabeli kulcsszó. A századvég bécsi m vészértelmisége valóságos kertjét és a lélekbe rejtett, szimbolikus kertet is mvelte, a budapesti viszont – Ady kifejezésével – a szerkesztő séget nevezte el az írás »m helyének«.² Modernség és szecesszió,

1 Hanák Péter: *A Kert és a M hely*. Budapest, Balassi Kiadó, 1999. Megjegyezzük, hogy Hanák Péter Carl E. Schorskétól vette át a „Kert” metaforát, melyet a magyar viszonyok jellemzésére kiegészített és ellentétbe állított a „M hely” szimbólumával. A bécsi metafora kifejtését ld. Schorske, Carl E.: *A kert átváltozása*. In: *Bécsi századvég. Politika és kultúra*. Németb fordította: Gyrfy Miklós. Budapest, Helikon Kiadó, 1998. 249–283. old.

2 1902-ben mutatta be a nagyváradi Szigligeti Színház Ady egyetlen színpadi mvét, *A m helyben* című egyfelvonásost. Azt mondja el ebben, hogyan írta meg a redakció lázas mindennapi munkája a költőt, miért írta íme most is ezt a magyarázó és mentegető képet a tulajdonképpeni darab helyett, amit megígért, vagyis, hogy miért nem írt színdarabot. Ady pályakezdéséről és újságírói munkásságáról Lengyel Géza is ezzel a címmel – *A m helyben* – (Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1957) írt visszaemlékezést. Az igazság az, hogy Ady első két kötete, az *Új versek* és a *Vér és arany*, s részben a harmadik is, az Illés szekerén a napi szerkesztő ségi munka idején születtek. Ez nem vonja kétségbe a Hanák-metafora érvényességét, épp ellenkezőleg: arra hívja föl a figyelmet, hogy a magyar és általában a közép-kelet-európai irodalmak mennyivel közvetlenebb szerepet játszottak a társadalmi és közéleti problémák manifesztálásában.

identitásválság és szorongás a bécsiéket az emberi lét megváltozott feltételeinek, egzisztenciális veszélyeinek megértéséhez, a budapestieket a magyarság és emberség sorsközösségének és mindkettő romlásának felismeréséhez vezette el. A tanulmányok a magyar szecesszió ambivalenciáját, elvágyódását és maradását, oldhatatlan kötetként Ady pályakezdésének paradigmáján”

át vizsgálják, jelzi bevezetőjében Hanák Péter.³ Kétségtelen, hogy a századelő modernségének egyik legnagyobb alakja Ady Endre.⁴ De kizárólagossá tétele, kiemelése elfedi, nem láttatja kellőképpen azt a társadalmi és kulturális közeget, amelyben otthonra lelt. Tanulmányunkban Ady felfedezését és a fővárosba hívóját, Vészi Józsefet idézzük meg.

A magyar sajtó- és kultúrtörténet egyik főbenjáró adóssága a sok közül Vészi pályájának bemutatása és értelmezése. Egyrészt az elsők közül való, akikkel valami új kezdődött. Átmenetet képezett az általa vélemény-sajtónak nevezett korábbi típusú sajtó és a hírszolgáltató üzleti vállalkozás között.⁵

Maga sohasem foglalkozott a sajtó üzleti, vállalati részével, nem is tudjuk, mennyire értett hozzá. Sajtómágnásnak tekinthető, aki családjának nagypolgári életmódot teremtett, az 1910-es évek végén a 9 szobás, központi fűtéses főszobás lakással a „redakció” fölött a Wurm utcában,⁶ volt saját gépkocsija fővárosban, dunavarsányi, majd a bajorországi Walchensee-i, 1925-től pedig izbégi birtokkal, nyaralókkal, úszómedencével, teniszpályával. De a közeli szemtanú azt állítja, kortársai és közel kortársai, mint a Légrády család, Rákosi Jen és később Miklós Andor többre vitték gazdasági erőt tekintetében.⁷ Annak a korszaknak volt meghatározó személyisége, amikor a sajtó a társadalmi alrendszerek legfontosabbikává kezdett válni, amikor professzionalizálódott az újságírás, megszilárdult státusza és kialakult az újságíró modern identitása. Bár ekkorban mint szerkesztő is, nemcsak mint publicista, mindvégig mégis inkább a „véleménysajtó” képviselője maradt.

Két külön okból is figyelmet érdemel munkássága. Tartalmas és eredményes⁸ pályájának íve rendkívül hosszú volt, 1877-től

3 Hanák Péter: i. m. 14. old.

4 Ady Endre indulásának monografikus feldolgozását ld. Király István: Ady Endre. I–II. köt. Budapest, Magvet Kiadó, 1970. Szempontunkból különös figyelemmel a Vészi József, Kabos Ede, Biró Lajos portrékra: I, 15–42. old.

5 Vészi József: A magyar sajtó. In: Dr. Lukács György (szerk.): Magyarok a kultúráért. Budapest, A Magyar–Francia Kultúrliga Kiadása, 1929. 187–193. old.

6 Sárközi Márta családi visszaemlékezése. In: Széchenyi Ágnes (szerk.): Menedékház. Sárközi Márta emlékkönyv. Budapest, Magvet Kiadó, 2004. 18–20. old. A teljes szöveg a család birtokában.

7 Lengyel Géza: Magyar újságmágnások. Budapest,

Akadémiai Kiadó, 1963. A családi visszaemlékezések és Márkus Gábor szóbeli közlése szerint a nagypolgári életforma anyagi alapjai gyakran inogtak, még arra is volt példa, hogy a Lloyd Társulat kölcsöne vagy ajándéka fedezte az adósságokat. Márkus Gábor levele a szerzőhöz, 2006. július 23. Ezek az információk Lengyel Géza állítását támasztják alá.

8 A hetvenedik születésnapja alkalmából vele készült beszélgetés címe szerint 10 000 vezércikket írt. In: Temesvári Hírlap, 1928. május 24. 7. Itt köszönöm meg a fáradhatatlan Lakatos Évának, hogy munkámról értesülve átadta a Vészi József-re vonatkozó céduláit.

1938-as visszavonulásáig tartott, és két igen jelentős orgánumhoz kötődött tartósan. A *Pester Lloyd*hoz két huzamos ciklusban 1877–1893 és 1913–1938 között, illetve az általa alapított és Ady, Molnár Ferencet, Kosztolányi Dezsőt, Biró Lajost, Papp Dánielt, Kabos Edét, Lyka Károlyt, és részint Jászi Oszkárt és Szende Pált felfedező, 1896-ban indított *Budapesti Napló*hoz. Mindkét politikai hírlapnak az élén állt: főszerkesztő volt, a lapok irányvonalát jelölte ki.

Vészi a kiegyezés előtt, az abszolutizmus korában született, és a fasizálódó, a második világháborúba sodródó Horthy-korszakban halt meg. A teljesítmény mellett dinasztiaferent egyéniség volt, leszármazottaival együtt egy rendkívüli módon tehetséges család története rajzolható meg.⁹ Ez a tanulmány még csak egy bázisértékelés vázlatát pályafutásának, amely összegyűjti a vele kapcsolatos tisztázandó kérdéseket, kijelölni

a kutatás teendőit, vállalva egyelőre a képanya aránytalanságait is.

Már az adatolással is elakadunk, egyelőre kevés hiteles forrással rendelkezünk, olykor egymásnak ellentmondó dátumokkal, hivatkozásokkal is találkozunk. A korabeli, róla szóló megemlékezések, mint írói jubileumának megünneplése vagy a halála után született emlékbeszédek, olyan patetikusak és dagályosak, mintha egy konzervatív személyiségről szólnának, és nem a 20. századi irodalmi és társadalomtudományi megújulás élenjáróinak felfedezőjeiről. Való igaz, hogy a Horthy-korszak hangsúlyosan honorálta teljesítményét, 1927-ben a felsőház tagja lett, 1930-ban pedig Corvin-lánccal kapott. Ha erre azt mondjuk, fordult konzervatív irányba, nem mondunk igazat, bár meglehetősen publicisztikáinak összegyűjtése után még ez is kiderülhet. Mindenesetre néhány év múlva Székely Gyula merevnek és

9 Vészi József legidősebb gyermeke Vészi Margit (1885–1961), az egyik első magyar újságíró volt. Vészi író vejei Molnár Ferenc (1878–1952) és Biró Lajos (1880–1948). Molnár munkássága közismert, nem így a nemzetközi filmes karriert befutott és méltatlanul elfelejtett Biró Lajosé, aki az 1888-ban született Vészi Jolán férjeként lett a család tagja. Unokája Vészi Margit és Molnár Ferenc lánya, Molnár Márta, közismert későbbi nevén Sárközi Márta (1907–1966). Az első férje Horváth Zoltán (1900–1967) újságíró, szerkesztő, fordító volt. A második férj a költő, fordító és szerkesztő, a Balfon elpusztult Sárközi György (1899–1945). Vészi dédunokái közül a médiadinasztia-vonal szempontjából említendő Horváth Ádám (1930), a Magyar Televízió volt főszerkesztője, elnöke, a Színház- és Filmművészeti Egyetem rektorhelyettese és Sárközi Máttyás (1937), aki évtizedeken át a BBC-nél dolgozott. Az unokaneve – fogadjuk el ezt a nem létező rokonsági fokozatot – a filmrendező Jele András (1945). Megemlítendő Vészi József korán meghalt fia, Vészi Gyula is, aki 24 évesen

lett a bonni egyetem élettan-magántanára, harmincnál több tudományos közleményt publikált, és egykoron írta a *Deutsches Medizinisches Handlexikon* biológiai fejezetét. 1914-ben hazajött, hogy a kötelező katonai szolgálatnak eleget tegyen. 1918-ban a debreceni egyetem nyilvános rendes tanárának nevezték ki, de még ebben az évben meghalt spanyolnáthában. A negyedik lány, Vészi Lenke férje Márkus Andor (1890–1963), az Angol–Magyar Bank igazgatója volt. Fiuk, Márkus Gábor (1922) az Egyesült Államokban él, neves rákkutató, az MTA külső tagja, lányuk, Márkus Anna (1928) Párizsban él festőművész. Vészi veje volt Balkányi Kálmán (1883–1965), az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesület igazgatója, korábban tekintélynek örvendő közgazdasági szakíró és publicista. Balkányi Kálmán és Vészi Edit négy lánya közül Balkányi Judit világhírű csecsemő-ágysebész lett, Balkányi Sári a Bálint Mihály-féle pszichológiai intézetben dolgozott. A család ismertetése ezzel nem teljes.

MINISZTERISÉG

**EXTRAS
KIVONAT**

din matricula născuților dela biserică izraelită

472. *székely* izr. egyház szül. anyakönyvéből

1939. *III* hó 16. *13. sz. utca* szül. *14* órá

Név: *W. Weisz Gyula* - névelő neve: *Gottseuf*

Születési hely: *1888. október 12. székelyudvarhelyi kerület, Arad vármegye*

Édesanya: *Weisz Gyula*
Guttman Károly
Arad, Károly u. 16.

Édesapja: *Gottseuf*

Családi név: *székelyudvarhelyi kerület, Arad vármegye*

Család: *Guttman Károly*
Károly u. 16.

Összeállítás ideje: *Arad, 1939. június 2-án*
A kivonat készítését a helyi közigazgatási hivatal, *13. sz. utca*
székelyudvarhelyi kerület, Arad vármegye, *14. óra*
székelyudvarhelyi kerület, Arad vármegye, *14. óra*

Elkészítette a kivonatokat az országos hivataloknál

Arad, 1939. június 2-án
Gottseuf

Vézi József anyakönyvi kivonatának másolata
1939-b 1

formálisnak, egyenesen „neobarokk” társadalomnak írta le a Horthy-érát.¹⁰ Másrészt az is bizonyos, hogy ezzel az állítással a *Pester Lloyd*ot mint orgánomot nem méltányoljuk kell képpen, s elemzés nélkül áttoljuk a „kormánypárti” oldalra.¹¹ A lap megítélése a kortársak, visszaemlékezők és sajtótörténészek között sem egyértelmű. Sipos Balázs egyenesen azt írja: „A *Pester Lloyd*ot szokás a skála túloldalára helyezni (a kormánypárti vagy a nem liberális lapok közé sorolni).” A sajtótörténész két, egykoron a lappal szoros kapcsolatban álló tekintélyt idéz, az újságíró Supka Gézárt és Egry Aurélt, a *Pester Lloyd* Társulat főtítkárát, akik homlokegyenest másképp ítélték meg a *Pester Lloyd*ot. Supka, aki a húszas években a lap munkatársa volt, konzervatív orgánumnak mondja, Egry viszont a liberalizmust a kezdetektől mindvégig „teljes erővel képviselő” újságnak. Ugyanakkor közben a fajvédők „izraelita és szabadkőműves szakközlönynek” tartották, sőt, „zsidó rituális közlönyként” is emlegették, mely „néha ugyan nemzetibb hírokat is pengetett, de azt is saját érdekei miatt”.¹²

Forrásként használjuk a családi visszaemlékezést is, amelyet unokája, az ugyan-csak szerkesztőként működött Sárközi Már-

ta írt. Ez a mulatságosan deheroizáló kétívnyi szöveg viszont túlságosan is emberközeli hozza alakját. Formátumáról alig esik szó, csak a külső ségek, az életforma leírása sejteti a szereplő nagyságát, amit persze Sárközi Márta egészen bizonyosnak, magától értetődően vélt. Mindenestre ezeket az anekdotikus idézeteket a jegyzetek közé utaltuk. A végletesen különböző szemlélet és stílusú szövegek között, s nem könnyen fellelhető adatokat egyjuttve haladunk. Forrásaink között vannak az országgyűlési almanachok is, ezek azonban a bemutatott személyről származó adatokat tüntetik fel, s bár ezek fontos és részletes eseményekről tájékoztatnak, mégiscsak az illető önmagáról alkotott, gyakran idealizált képét tükrözik. A valóságot a szövegek mutatnák meg, maguk a Vészi-publicisztikák. A legfájóbb éppen az, hogy Vészi írásai egyelőre nincsenek összegyűjtve.

Kevés az információnk Vészi családi hátteréről. A családi emlékezet szerint *selfmademan* volt. Ami tényszerűt eredetivel kapcsolatban tudunk, a zsidótörvények után Aradról megkért anyakönyvi másola-

10 Székfy Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1934. 402–415. old.

11 A *Pester Lloyd* korai történetének szakirodalmából megemlíthjük a Társaság jubileumi emlékkönyvét: A Pesti Lloyd-Társulat. Bev. Falk Miksa. Budapest, 1903, valamint Ujvári Hedvig tanulmányait: Die Geschichte des *Pester Lloyd* zwischen 1854–1875. I–II. In: Magyar Könyvszemle, 2001. 2. sz. 189–203. old. és 3. sz. 318–331. old. A két világháború közötti időszakhoz ld. Brachfeld, Siegfried: Deutsche Literatur im Leitartikel und Feuilleton des

Pester Lloyd (1933–1944). In: 250 Jahre deutschsprachige Presse in Ungarn. Wien, Ungarisches Pressebüro – Budapest, Budapestischer Rundschau, 1982. 29–40. old.; Ujvári Hedvig: Deutsche Literatur im *Pester Lloyd* zwischen 1933 und 1944. Budapest 1971 (= Budapestischer Beiträge zur Germanistik, 3). A *Pester Lloyd* irodalmi konzervativizmusáról jelent meg névtelen bírálat a Nyugatban is A *Pester Lloyd* és hazánk hírneve címmel 1932-ben. Ld. I. köt. 293–294. old.

12 Sipos Balázs: A politikai újságírás mint hivatás. Budapest, Napvilág Kiadó, 2004. 107–109. old.

tokból való.¹³ Vészi József Aradon¹⁴ született 1858-ban. Arad, a partiumi város, nagysága ellenére is a peremvidékbe tartozott, a család lakóhelye, a Határ út szimbolikusan a város szélére utal. A családi visszaemlékezés kicsit hozzátesz az adatokhoz: „A Vészi nagypapa [...] mamája korán meghalt, sok testvére volt. A papa kocsmáros volt Aradon. Én úgy tudom, hogy f képp a Vészi nagypapa tartotta el, mindig berendezett neki egy kocsmát, megvette a borokat, és azután a papa lement a pincébe, és addig ivott, amíg tartott a borból. Akkor a fia megint vett neki borokat” – írja az unoka. Irodalmi becsvágya indította útjára. Ám Vészi József egy meglepő, az iskolai értesítőben ellenőrzendő információt közölt magáról egy interjúban azt, hogy annak idején az aradi gimnáziumban megbuktatták magyarul is írói és irodalomból.¹⁵ Vészi aradi kö-

zépiskolásként küldött verseket Jókainak, az írófejedelem közölte el szörnyű nyomtatásban, s az javaslatára lett a német hangzású Weiszb I Vészi is. Költő akart lenni, két verseskötete jelent meg huszonéves korában, *A bánat dalaiból* (1879) és a *Latraviata. Dalok egy tévedt n. höz* (1881). Ebben az utóbbi, Dumas regényét, illetve Verdi operáját megidéz című könyvében újraközölte fontosnak ítélt régebbi verseit is. A versek szentimentálisak, hangpróba inkább, mintsem saját érzés. Vagy mégis? A költő én mélyen érzi, megbocsátó, szeretetteli és szentimentalizmusra is hajlamos férfiú, s ez szoros fedést mutat a Vészire való visszaemlékezésekkel. A bukott n. sorsában is a külső, társadalmi megrontó erőket kereste. Ezek a vonások végigkísérték életét, habitusának jellemzői maradtak. A verseskötetek figyelemre méltó kritikai visszhangot nem kap-

13 Anyakönyvi kivonatában ez áll: Weisz Gyula (héber neve József) 1858. november 6-án született Aradon, a Határ út 16. szám alatt. Apja Weisz Gyula, anyja Guttmann Nanetta. A szülők házassági anyakönyvi másolata szerint Weisz Gyula a házasságkötéskor 28 éves volt, felesége, aki ekkor még Guttmann Eszter néven szerepel, 19 éves.

A házasságkötés 1856. szeptember 2-án történt.

A városligeti édesapja Weisz Bernát kereskedő, anyja Grósz Júlia. Guttmann Izsák úgynökként szerepel a hivatalos iraton, felesége Leopold Julianna volt.

Lukin Márta tulajdonában.

14 Arad szabad királyi város (1834) 70 ezres lakosságából (1910-es évek) 10 százalék volt zsidó. Az aradi zsidókra vonatkozó legrégebbi okmány egy 1717-ből való védlevél, mely a városban lakó két zsidót vette oltalmába. 1742-től volt a városnak imaháza, 1759-től temploma. 1828-ban, a második zsinagóga építések 812 lelket számlált a hitközség. A főrabbi ekkor a több könyvet publikáló Chorin Áron volt, id. Chorin Ferenc (1842–1925) nagypapa, ifj. Chorin Ferenc (1879–1964) dédapja. Sokat tett a

városért Deutsch Ignác, a hatvani Deutsch család tagja, aki fiúárvaházat létesített. 1865-ben olvasóegylet alakult. Az aradi hitközség lélekszáma Budapest, Nagyvárad és Miskolc után a negyedik legnagyobb tekintélygyülekezet volt. A Magyar zsidó lexikon (1929) az Aradról elszármazottak között első helyen Vészi Józsefet, majd Kaufmann Izidort, Guttmann Jakabot, Chorin Ferencet, Gál Gyulát és a „hatvani Deutschokat” említi. A városban született többek között Tóth Árpád, Kuncz Aladár, Jávor Pál. A kiegyezés után egy héttel már cikk jelent meg a helyi Alföld című lapban az aradi vértanúk emlékoszlopának felállításáról, s megalakult a szoborbizottság is. Kossuth „magyar Golgotának” nevezte a várost. Ld. Lakatos Ottó: Arad története 1–3. Arad, 1881, valamint Lendvay Ferenc – Gellér János (szerk.):

A százéves Arad, 1834–1934. Aradi útmutató. Arad, Aradi Magyar Párt, 1934.

15 Paál Jób: Vészi József, a Pester Lloyd fő szerkesztje nyilatkozik. In: Aradi Közlöny, 1934. április 15. 4. old.

tak, a *Pesti Hírlap* és a *Koszorú*, illetve a *Képes Családi Lapok* említették.¹⁶ Rákosi Jen azt írta róla, hogy a „tárgy merészsége és a hang izzó túlf tötsége vészjósló tünete a magyar irodalomnak”. Ez a vélemény, melyet utóbb Vészi mosolyogva emlegetett, azért érdemel figyelmet, mert Vészi személyes ambícióiban eltávolodott attól a tematikai és „erkölcsi” modernségtől, kihívó szabadosságtól, amit Ady Endrében később köszöntött, bár félt is tőle. Mint apa és mint civil jól tudta, hogy az irodalom és a polgári élet milyen távol vannak egymástól. Lányát, Vészi Margitot féltette Ady és Molnár Ferenc közeledését is. Nagyon örült viszont annak, hogy Vészi Jolán a családcentrikus és cseppet sem bohém hírlapíró, Biró Lajos felesége lett.

Vészi József a budapesti egyetemen tanult. Ahogy a *Magyar Országgyűlési Almanach*

1931–1936 írja róla, „a bölcsészeti fakultáson a magyar és német irodalom tanulmányozásának szentelte magát. Gyulai Pál¹⁷ és Heinrich Gusztáv¹⁸ lábainál ülve szívta magába e két disciplina szellemét, és részt vett Greguss Ágost¹⁹ »stílusgyakorlatok« című kollégiumában is, amelyben az akkori fiatal írónemzedék bontogatta szárnyait. Greguss Ágost ezt a kollégiumát lakásán tartotta, s rendes hallgatói közé tartoztak Riedl Frigyes,²⁰ Angyal Dávid,²¹ Szinnyei József,²² a később tragikus körülmények között elhunyt, ambiciózus és nagytehetségű Bánffy Zsigmond,²³ akinek tollából jelent meg Gyulai Pál Olcsó Könyvtárában Lessing *Laokoonjának* nagyszerű magyar fordítása – és több fiatal magyar író, akik azóta a magyar irodalom első vonalába kerültek.”²⁴

Vészi szerettetteljes kapcsolatban Jókaihoz, a magyar irodalom legnagyobb roman-

- 16 In: *Pesti Hírlap*, 1879. november 20. 3. old.; *Koszorú*, 1880. I. 280–282. old.; *Képes Családi Lapok*, 1881. február 20. 334. old.
- 17 Gyulai Pál (1826–1909), irodalomtörténész, író, egyetemi tanár, kritikus, az MTA tagja, f. rendiházi tag. A korszak egyik újságíró egyéniségéről szólva megemlítjük, hogy Gyulai 1895-ben, írói jubileuma alkalmából, nem elszór, élesen támadta a nagyvárosi sajtót. Sekélyes szintűnek, felületesnek és veszélyesnek mondta az újságok összességét, mert ilyen mentalitásra szoktatja a közönséget is. Nyilatkozata vitát váltott ki, az Egyetértés válaszában leszögezte, hogy „ez a magyar hírlapirodalom nevelt a magyar irodalomnak olvasóközönséget és ebben az olvasóközönségben fenntartja a nemzeti érzést”.
- 18 Heinrich Gusztáv (1845–1929), irodalomtörténész. A budapesti egyetemen a német irodalom tanáraként működött, szerkesztje volt a négykötetes egyetemes irodalomtörténetnek.
- 19 Greguss Ágost (1825–1882), író, hegelianus esztéta.
- 20 Riedl Frigyes (1856–1921), irodalomtörténész,

- Arany János első monográfusa.
- 21 Angyal Dávid (1857–1943), liberális pozitivisták történetírő.
- 22 Szinnyei József (1857–1943), nyelvész.
- 23 Bánffy [Bánfi, Braun] Zsigmond (1857–1894), [Szinnyei József bibliográfus szavaival] bölcslelettudor és f. realiskolai tanár. Publikált a *Honban*, a *F. városi Lapokban* és a *Budapesti Szemlében*. A hivatkozott Lessing-fordítás 1877-ben jelent meg, Braun Zsigmond név alatt.
- 24 *Magyar Országgyűlési Almanach* az 1931–1936. évi országgyűlésről I. Budapest, 1931. 547–548. old.
- 25 Szini Gyula nevezte így Jókait visszaemlékezésében: *Jókai. Egy élet regénye*, XII. In: *Nyugat*, 1928. 7. sz. [április 1.] 532–533. old. Azt írja Szini, hogy Vészi „szavakkal ki nem fejezhet szerettettel közeledett” Jókaihoz.
- 26 Fényes László (1871, New York – 1944), újságíró. 1910-től az Est munkatársa. Közel állt a polgári radikálisokhoz és Karolyi Mihály pártjához. 1919-ben tiltakozott a fehérterror ellen, ezért a

tikus regényírójához, „epochális alakjá-
hoz”.²⁵ Amikor Jókai halála után híre ment,
hogy Fényes László²⁶ kikérdezte a család ré-
gebbi szolgálóit, személyzetét, s pamfletet
készül írni Jókairól, külön támadva annak
igen fiatal özvegyét, Vészi, mint Jókai barát-
ja és utolsó éveinek közeli tanúja, egy füzet-
tel tiltakozott.²⁷ Ezt megelőzően is komoly
szerepe volt a közvélemény megbékítésé-
ben, mert Jókai második házassága botrány-
számba ment, a nagy korkülönbség és Nagy
(Grósz) Bella zsidó származása miatt. Ver-
sei és Jókai-szeretete inkább a 19. század
eszményeihez, a kanonizált rendhez, a ne-
mesi liberalizmus ideáljaihoz kötik Vészit.
Innen oldozódott el, került egyre inkább a
modernitás vonzásába. A Jókai képviselte
nemesi romantika és nemzeti illúziói alól ki-
futott a társadalmi talaj, az értelmiség a tár-
sadalom és a reform, a jövő felé fordult. Vés-
zi megérezte ezt a pillanatot, Jókai

személyének szólóan, hálával és szeretettel
fejet hajtott a lezáruló század előtt, de nyitot-
tan és tevéleg kíváncsisággal várta az
újat.

Vészi Józsefnek és nemzedékének volt
pozitív világgépe, mégpedig a 19. század ne-
mesi eszményeiből táplálkozó. Erő volt
benne a feltörekvési vágya is. Az újságírás-
ban, az irodalomban, a művészetben akarta
megkezdeni az új Magyarország felépítését.
Szerkesztői gyakorlatát a legjobb iskolában,
a *Pester Lloyd*nál szerezte. 1877-ben lépett a
lap kötelékébe, mint a lap helyi rovatának
munkatársa, majd parlamenti tudósítója.
Mesterségbeli tanárai, szívesen emlegetett
kollégái Tóth Béla,²⁸ Adorján Sándor²⁹ és
Barna Izidor³⁰ voltak.

1894-ben átvette a *Pesti Napló* szerkesz-
tését Ábrányi Kornéltól.³¹ Két év múltán
összekülönbözött a kiadóval, tizenhat mun-

25

26 Tisza István elleni merényletben való
bőrözéssel megvádolták, majd felmentették.
Ezután a Népszava munkatársa lett, 1926-ban
Bécsbe emigrált, majd Pozsonyba költözött,
Csehszlovákia megszállása után Franciaországba,
majd az Egyesült Államokba emigrált. Jászi Oszkár
és Hatvany Lajos is portrét írt róla.

27 Ld. Hiénák Jókai sírján. Válasz egy pamfletre.
Budapest: Révai és Salamon Könyvnyomdája 1904;
Fényes László: Jókai Mór utolsó évei. Tanúvallomá-
sok. Budapest, 1904; Uő: Jókai Mór utolsó évei körül.
Válasz Vészi Józsefnek. Budapest, 1904.

28 Tóth Béla (1857–1907), író, újságíró.
Természettudományi és orvosi tanulmányokat
folytatott. Bejárta a Balkánt és Egyiptomot. Hazatérve
lett újságíró, dolgozott a Függetlenség, a Budapesti
Hírlap, a Pesti Hírlap munkatársaként. Szarvas Gábor
nyelvtisztítói törekvéseinek támogatója volt, szólások,
anekdoták gyűjtéseként máig újra kiadott szerző.

29 Adorján Sándor (1858–?), újságíró, műfordító.

1881-től az Ország-Világ, az Ellenőr, a Nemzet
munkatársa, majd 1899-től Jókai Magyar
Nemzetének felelős szerkesztője. 1906-ban
visszavonult az újságírástól és vasúti tisztviselő lett.
Magyarra fordította Balzac, Zola és Turgenyev
néhány regényét, mint műfordító dolgozott a
Népszínház és a Nemzeti Színház számára.

30 Barna Izidor (1860–1911), újságíró. 1880-tól az
Egyetértés, 1886-tól a Budapesti Hírlap munkatársa.
1892-től a Pesti Napló felelős szerkesztője. 1896-ban
megindította az első bulvárlapot, az Esti Újságot, amit
haláláig szerkesztett.

31 Ábrányi Kornél, ifj. (1849–1913), író, újságíró,
Ábrányi Kornél zeneszerző fia. 1868 és 1875 között
miniszteriális tisztviselő, majd a Kelet Népe, a
Magyarország, az Ország-Világ szerkesztője.
1887-től 1894-ig, majd 1901–1902-ben a Pesti
Napló szerkesztője. 1906 és 1909 között a
miniszterelnöki sajtóosztály vezetője. Kákay Aranyos
II. álneven politikai röpiratok szerzője.

A pályakezd Vészi József

katársával együtt kivált a szerkesztésből és megalapította a kiemelkedő jelentőségű *Budapesti Naplót*.³² Ez a lap a tehetségek fóruma lett, az új Magyarország el futára. Ki milyen és mekkora karrier előtt áll, még senki nem tudta. Ady és Biró Lajos a századfordulón együtt dolgoztak Nagyváradon, a *Nagyváradai Napló*, illetve a *Szabadság* szerkesztésében, volt idő, hogy egymás konkurenseként, de egy hosszabb időn át közös szobát is béreltek. Kettejük kapcsolatában Biró Lajos volt a „felntt”, a higgadt és céltudatos.³³ Biró jól tudott franciául, már élt kint egy évet, olvasott természetesen németül, de angolul és olaszul is. Lengyel Géza írja, hogy 1900 elején a nagyváradai zszurnalisztikára nézvést fontos esemény volt az interurbán telefonösszeköttetés megteremtése a f város és Nagyvárad között. Az eseményről Ady verset is írt *Dal az interurbán telefonról* címmel. Nem tudjuk miért és hogyan, de Vészi József publicisztikájával

és egyben híres szignójával – (v) – jelent meg a *Nagyváradai Napló* első évfolyamának első számának beköszöntőjében.³⁴

1903-ban és 1904-ben – Ady levelezése a bizonyíték rá – Vészi sorban hívta Budapestre az ifjakat.³⁵ Adyt azzal kecsegtette, hogy egy év múlva lesz az egyik leismertebb publicista.³⁶ Ady is kijutott közben Párizsba, egy ízben ott találkozott Vészivel a lányával, Vészi Margittal és Jolánnal. Lelkesen számolt be Birónak „bolyongásaikról”, aztán nemsokára már arról írt, hogy döntött, hazamegy, s beáll Vészihez.³⁷ „Külső karrier” dolgában Biró jobban haladt, Vészi – miután Jolán lánya és Biró összeházasodtak – mintegy a „család” képviselőjeként a szerkesztésben belül amolyan publicisztikai el olvasóvá léptette el vejét, Ady enyhén féltékeny is volt ezért. Ady ekkor már, párhuzamosan a Léda-kapcsolattal vagy kicsit később, belehabarodott Vészi Margitba, de az apa ezt nem nézte jó szemmel. Mint aho-

32 A Budapesti Napló történetéről ld. Lengyel Géza: i. m. 124–188. old.; Rejt István: A Budapesti Napló és a „hírelő” rovat. In: Magyar Könyvszemle, 1963. 1. sz. 59–72. old.

33 Ady Endre és Biró Lajos kapcsolatáról ld. Lengyel Géza: Ady a m helyben. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1957.

34 Nagyváradai Napló, 1898. október 1. 1. old. A hírlap történetéhez ld. Nagy Endre: Egy város regénye. Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1958; Várad–Budapest–Párizs. Emlékezések. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó 1958; Indig Ottó – Szántó Sándor – Szűcs László– Králik Lóránd: Százéves a Napló. Jubileumi Album. Nagyvárad, Bihari Napló Kiadó, 1998.

35 A századelő Budapestjéről ld. Vörös Károly (szerk.): Budapest története. IV. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978. Különös tekintettel a Vörös Károly által

írt, a millennium és 1918 közötti időszakra szóló fejezetekre: 525–771. old. Budapest szellemi életéről ld. pl. Lukács, John: Budapest, 1900. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1991; Frank Tibor: Der Kult des Allwissens im Budapest des Fin de Siècle. In: Baron, Frank – Smith, David Norman – Reitz, Charles (eds.): Authority, Culture, and Communication: The Sociology of Ernest Manheim. Heidelberg, Synchron Verlag, 2005. 89–116. old.; Karádi Éva: A magyar szellemtudományi iskola mint európai áramlatok felvevője és elindítója. In: Békés Vera (szerk.): A kreativitás mintázatai. Budapest, Áron Kiadó, 2004. 73–93. old.

36 Ady Endre levele Biró Lajosnak, [Érmezsint, 1904.] január 11. In: Ady Endre levelei. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983. I. köt. 138. old.

37 Ady Endre levele Ady Lajosnak [Párizs, 1904. november 17.]. Uo. 158. old.

gyan azt sem, hogy lánya 1906-ban férjhez ment Molnár Ferenchez, akit 1 gyermekük megszületése előtt már külön is vált. Vészi nem örült annak sem, hogy 1912-ben a *Nyugat* megkezdte a „Margita-ciklus” közlését, noha a versciklust éppen az dunavarsányi nyaralójukban kezdte kigondolni Ady, éppen Vészi Margitnak téve ígéretet egy nagyobb epikus műre.³⁸ Vészi – sikeresen – le is állította a *Nyugat* közlését. Ady tartós szeretetét és ragaszkodását jelzi, hogy egy

Vészi József és Vészi Margit Párizsban
1905

38 A Margita-ciklus keletkezéséhez és a szereplők azonosításához ld. Ady Endre összes versei. A szöveget gondozta és a jegyzeteket összeállította Láng József és Schweitzer Pál. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980. I. köt. 660–668. old.

1915-ös publicisztikájában „fogadott apjának” nevezte Vészt.³⁹

Ady és Biró már ott voltak, amikor Kosztolányi Dezső is a lap kötelékébe lépett, s t, a lap jelentősége is nyilvánvaló volt már: „A Budapesti Napló már évekkal azelőtt egyengette az új irodalom útjait. Tárcarovatában gyakran szerepelt Tolsztoj, Csehov, Gorkij, Knut Hamsun neve.”⁴⁰ Húszévesen itt kezdte Kosztolányi is pályáját, ilyen külföldi elődök és kortársak, nevek vonzásában. Kritikát írt már addig is, méghozzá igen fontosakat, melyek túlmutatnak a pillanaton, amelyben születtek, a könyvön, amelyről szólnak. S messze túl azon a vidéki fórumon, ahol megjelentek. Az egyik Biró Lajosról szól, arról a nála öt évvel idősebb pályatársáról, aki hetekkel később szerkesztésig kollégája lett, s aki akkor a magyar irodalom egyik nagy ígérete volt. A kritika a *Bácskai Hírlap*ban jelent meg, még távol a fővárostól, de Kosztolányi már ismét útban volt a soha be nem fejezett pesti egyetem felé. Ahelyett, hogy diplomát szerzett volna, a *Budapesti Napló* belső munkatársa lett. Azt írja Biró kapcsán, hogy

„sohasem hallottunk kétségbeesettebb és igaztalanabb sopánkodásokat a magyar irodalom jövőjére nézve, mint ma. Az öregek, öregedők és koravének hitetlenül tekintenek a jövőbe. Homályos célzásokkal és félreérthetetlen kifakadásokkal adják tudunkra, hogy a magyar irodalom Arany ha-

lálával nagy időre lezáródott, s el sem tudják képzelni, hogyan lehet a múlt hagyományait átformálni, továbbfolytatni a jelenben. Ezzel szemben a tény az, hogy a magyar irodalom sohasem állt sem az írók, sem az egészséges és üdítő hullámzások tekintetében Európához közelebb, mint ma. Benne vagyunk az egész világot átjáró irodalmi áramlatok sodrában. (...) Szélszigeteltségünkben egy megváltó irodalmi kozmopolitizmus van fejlődésben.”⁴¹

1906-ban járunk. Ady *Új versek* című korszakot nyitó kötetének évében, egy évvel Kosztolányi *Négy fal között* című első verseskötetének megjelenése előtt, ugyancsak egy évvel a *Pál utcai fiúk* megírása és kiadása előtt. S két évvel a *Holnap*-antológia, illetve a *Nyugat* indulása előtt. Az izgága ifjú és tehetséges társaság már ismerte és becsülte egymást. A *Budapesti Napló* szerkesztőségében, idézzük ismét Kosztolányit,

„költők, regényírók és novellisták dolgoztak [...] Ady Endre, Szép Ernő, Kabos Ede, Biró Lajos, Lengyel Géza, Hegedüs Gyula. Egyik asztalnál Csáth Géza Wagnert és Puccinit fütyürészte, a másiknál tudósok vitatkoztak Herbert Spencerről és Nietzsche-ről. Fölöttünk nagyapai szigorral és lágysággal trónolt a szerkesztő. De hogy kijött közénk, mindig robbanó sietséggel, a zseniális embereknek azzal a rokonszenves szelburdiságával, mely csupa céltudat és biztonság,

39 Világ, 1915. július 4. A cikk Alexandre Millerandról, Franciaország első világháború alatti hadügyminiszteréről, későbbi miniszterelnökéről szól, akihez évekkal korábban a „lap-direktor” Vészt küldte Adyt „kilincselni”. Ez az utasítás egyben Vészt külpolitikai tájékozottságáról és érzékéről is árulkodik.

40 Kosztolányi Dezső: Vészi József. In: *Nyugat*, 1928. 11. sz. 827–828. old.

41 Kosztolányi Dezső: Biró Lajos. In: *Bácskai Hírlap*, 1906. június 3. Kötetben: *Egy ég alatt*. A kötet anyagát összegyűjtötte, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta Réz Pál. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. 295–299. old.

azt vettük észre, hogy nem sokat különbözik t -
lünk. Versekr l beszélt, Dantét idézte olaszul,
Shakespeare-t angolul s hagyta, hogy kiki mulas-
son a maga rigolyájával.”

Csoportkép Bihari Sándor (1855–1906)
fest iskolájából. A másik id sebb férfi
valószínű leg Karlowszky Bertalan (1858–1938)
a másik iskola alapító. Vészi Margit a mesterek
mellett guggol.

A nagyapai szigorral jellemzett szerkesz-
t ekkor még nem volt ötvenéves. De igazi
pater familias volt, ám anélkül, hogy uralko-
dott volna „fiain”. Röptetett.

Vészi az újságíró mértékegysége volt
Kosztolányinak. A *Budapesti Napló* vezér-
cikkeit

„többnyire maga a szerkeszt írta. Akkoriban
éppannyira érdekelt a politika, mint most. Rende-
sen nem tudtam, hogy mir l és kir l van szó. Még-
is türelmetlenül lestem ezeket a harcos írásokat,

melyekben egy ember mutatkozott meg teljes műveltségében. Egy bőséges véralakú sistergett itten, feleselt önmagával és a világgal, ellágyult és fölfortyant, Carlyle⁴² fesztelenséggel finom és vaskos szóképeket halmozott egymásra, rózsát és záptojást hajigált s mindig oly közvetlen volt, oly meglepő, oly ízig-vérig emberi, hogy a hittérítőket vitáira kellett gondolnom. Úgy rémlett, hogy tintája meggyullad a tollán s kéziratpapírja ellobog írás közben. A forma remekművei voltak ezek a haragban és szeretetben fogant cikkek.”

Vészi pályáján azonban fordulat állt be. 1905-ben – miniszteri tanácsosi rangban – elvállalta a darabont-kormány sajtófelügyeletét. Ferenc József „régiműveltség barátját”,⁴³ Fejérváry Géza bárót kérte fel a miniszterelnöki posztra, s mint Vészi életrajza mondja, a *Budapesti Napló* szerkesztője kizárólag Fejérvárynak hozta meg az „áldozatot, hogy állami szolgálatot vállaljon”.⁴⁴ A kormány jelszava és létalapja az általános választójog volt. Vészi, aki nagy patrióta volt, s ugyanakkor a liberalizmusra fölesküdtött gondolkodó, ezzel a döntésével a szabadság elteremtése, a jogkiterjesztés elve mellett voksolt. Az aradi vértanúkra emlékezve 1905. október 5-én, nem sokkal azelőtt, hogy megvált volna a népszerűség csúcsán lévő lapjától, így írt a választásról:

„A magyar szabadság, a magyar népszabadság szent mártírjainak sírjához nagy zarándoklás lesz a holnapi emléknapon. A kripták mélyén a mártírok koporsói jó, hogy nem üvegből valóak.

Legalább nem láthatják a zarándokok, hogy közeledtükre a magyar szabadság, a magyar népszabadság hűs lelkéért áldozatai megfordulnak sírjukban. Mert a mostani divat szerint való nemzeti politika valóságos megcsúfolása annak a magasztos szabadságélménynek, amelyért a mártírok vére folyt.”⁴⁵

Ritkán tapasztalható népszerűtlenség lett a miniszteriális tisztviseléséé. A soknemzetiségű Nagy-Magyarország politikai magja és közvéleményének túlnyomó többsége alig tudta elviselni, hogy nincs többségben a házában. Csak az asszimilált németiséggel és zsidósággal együtt volt meg az országon belüli dominancia. A nemzetiségi kérdéssel nem volt hajlandó szembenézni az ország. Azokat a jogokat, amelyeket a kiegyezéskor magának megszerzett, tovább adni nem engedte. 1911-ben jelent meg Biró Lajosnak a sajtóról írt kis kötete, valószínűleg az első rendszeres magyar sajtóelméleti munka. Ebben, talán apósa népszerűtlenségére is gondolva, Biró a következőket írja:

„A lap, amelyik jól tétélez fel a közönségére, amelyik az úgynevezett nívót emelni akarja, az meghal. A közönségnek nem a józanságára, az okosságára, az ízlésére kell számítani, hanem az elfogultságaira, a gyököltetésére, az ízléstelenségeire. [...] Vannak kérdések, amelyekben a közönség egyáltalán nem érdeklődik semmiféle eltérést azoktól a dogmáktól, amelyek láthatatlanul le vannak írva a tömeglélektől olyan hangosan és világosan beszél kiadói hivatali könyvekben. A nemzetiség-

42 Thomas Carlyle (1795–1881), skót származású irodalomesztéta, történétíró, író. Az 1830-as években London egyik legnépszerűbb elbeszélője, szenvedélyes vitatkozó, J. S. Mill, Emerson és Ruskin barátja. Levelezett Goethével, akitől fordított is.

43 Sebestyén Károly: Emlékbeszéd Vészi József felett. IMIT Évkönyv, 1941 [LXIII.] Budapest, 1941. 42–43. old.

44 Országgyűlési almanach 1931–1936. 549. old.

45 Idézi Sebestyén Károly: i. h. 43. old.

gi kérdésként például magyar lapnak egyenesen lehetetlen leírnia akár a legvilágosabb igazságokat is, különbeni lapviszszaküldések, »lemondások«, felháborodott levelek érkezésének terhe alatt. Az újságíró ilyenkor tartozik vak lenni, süket lenni, hülye lenni; és ha utálja magát, és ha leköpi a tollát elkeseredésében: tartozik ész nélkül és megfontolás nélkül üvöltöni az üvöltőkkel.”⁴⁶

Megjegyezzük, hogy Bíró ebben a kérdésben látszólag cinikusan nyilatkozott ugyan, de éppen ellenkezőleg cselekedett.

1918-ban a Károlyi-kormányban Jászi Oszkár nemzetiségi minisztériumának államtitkára volt, s 1919 után ez okból is emigrált.⁴⁷ Vészi a hivatalvállalás után hirtelen, mint Horváth Zoltán⁴⁸ írja „teljesen bukkant emberré lett”,⁴⁹ s ez szerepet játszott abban, hogy *néhány évre*, családjával együtt Berlin-

46 Bíró Lajos: A sajtó. Korunk mozgatói I. Modern Könyvtár. Budapest, Politzer Zsigmond és Fia, 1911. 6. old.

47 Sárközi Márta visszaemlékezéséből idézünk egy kevésbé érdekes, ám érdekes részletet: „A Károlyi-rezsimből csak arra emlékszem, hogy meghalt egyik nagybátyám feleségestül, spanyol influenzában, a Bíró nagybátyám államtitkár lett. [...] Egyszer eljött hozzánk Kun Béla látogatóba, akkor mi voltunk a Margit körút közepén és fénypontja. Azután ellenforradalom volt, lettek a monitorokról és éjjel szöktünk ki a hátsó kapun, mert a lakók kiabáltak, hogy vörösök vagyunk és nálunk járt a Kun Béla. Anyám valami hamis útlevelet panamázott ki az egész társaságnak az olasz követségen, hogy Fiumében születtünk és olaszok vagyunk, és csendben vonatba ültünk a Ferencvárosi pályaudvaron. A határon nem volt rendben az útleveleink, de anyám szokott bájosolyával megbolygatta a határőrt és szerencsésen kinn voltunk az országból. Bécsben világos volt, tisztaság és bőséges, majonézes halat vacsoráztunk a Theresienkellerben. Azután évekig emigránsok voltunk, és piszkos panziókban megszálltunk hátsó traktusaiban laktunk.” Bíró és Kun

Béla Nagyváradról és a Budapesti Napló szerkesztőségéből ismerték egymást, ahol Kun újságírógyakornok, voluntár volt, „állandó kliense Bíró Lajosnak, kinél mindig rendelkezésére állt egy kétkoronás, vagyis forintos pénzdarab”. Lengyel Géza: i. m. 189. old.

48 Horváth Zoltán (1900–1967), újságíró, történész. Apja, Horváth Géza a Könyves Kálmán Műkiadó Rt. – a századfordulón a magyar festészművészet vezető üzletszerzőlegyező, egyedül reprodukáló és egyben kiállítás-szervező vállalkozás – igazgatója, a Révai Könyvkiadó elnöke és még sok más vállalat igazgatótanácsai tagja volt. Rendszeres vendégük volt Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Molnár Ferenc, Heltai Jenő, Hegedűs Gyula, Varsányi Irén, Kernstok Károly, Rippl-Rónai József, Csók István és sokan mások. Anyai ágon nagybátyja volt Thury Zoltán és Manheim Jacques, az operaház első baritonistája. Horváth Zoltán 1926-ban vette feleségül Vészi József unokáját, Molnár Ferenc és Vészi Margit leányát, Molnár [Sárközi] Mártát.

49 Horváth Zoltán: Életrajzi visszaemlékezések. MTA Kézirattára, Ms 5330/29.

Horváth Zoltán az izégy ház teraszán
1928

mint Horváth Zoltán⁵⁰ írja „teljesen bukott emberré lett”,⁵¹ s ez szerepet játszott abban, hogy néhány évre, családjával együtt Berlinbe költözött.⁵² Költözés volt, nem emigráció. Útlevel és vízum még nem számított.⁵³

Nem tudjuk pontosan, mettől meddig élt a család Berlinben.⁵⁴ Nem világos, milyen anyagi háttér állt mögötte, miből éltek, s az sem, kikből állt a kinti család. (A lexikonok szerint Biró Lajos is 1907-ben költözött néhány évre Berlinbe.) Annyit tudunk, hogy Vészi néhány itthoni lap berlini levelezése volt. Nem került perifériára. 1911-ben

Jung-Ungarn címmel Berlinben megjelent német nyelvű magyar folyóiratot szerkesztett, melynek irodalmi anyagát Hatvany Lajos állította össze. Van talány, bizonytalanság itt is. Az impresszum szerint a szerkesztés címe ugyanis Vészi József *budapesti* lacíme, a szépirodalmi anyagot kellett Hatvany Lajos *berlini* címére kellett küldeniük a munkatársaknak.⁵⁵ Elképzelhet tehát, hogy ekkor már nem is volt kint Vészi.

A *Jung-Ungarn* első tíz számban Vészi József 10-12 oldalas publicisztikái álltak az élen, ezeket rendszeresen történelmi, társas-

51 Horváth Zoltán (1900–1967), újságíró, történész. Apja, Horváth Géza a Könyves Kálmán M. kiadó Rt. – a századfordulón a magyar festékek vezető üzletszerzője – leggyakrabban egyedül reprodukáló és egyben kiállításszervező vállalkozás – igazgatója, a Révai könyvkiadó elnöke és még sok más vállalat igazgatótanácsosi tagja volt. Rendszeres vendégük volt Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Molnár Ferenc, Heltai Jenő, Hegedűs Gyula, Varsányi Irén, Kernstok Károly, Rippl-Rónai József, Csók István és sokan mások. Anyai ágon nagybátyja volt Thury Zoltán és Manheim Jacques, az operaház első baritonistája. Horváth Zoltán 1926-ban vette feleségül Vészi József unokáját, Molnár Ferenc és Vészi Margit leányát, Molnár [Sárközi] Mártát.

52 Horváth Zoltán: Életrajzi visszaemlékezések. MTA Kézirattára, Ms 5330/29.

53 Megjegyzem, hogy a megírandó Biró-életrajz feltáratlan kérdései között tartom egyelőre számon, miként került ki 1906 és 1909 között Biró is Berlinbe, ahonnan Az Újság tudósítójaként jelentkezett. Birót egyébként, miként Ady is, Vészi József magával vitte a miniszterelnöki sajtóirodába.

51 A későbbi berlini politikai emigrációval kapcsolatban, ami érinti az itt említettek közül pl. Biró Lajos, illetve Ignótus, Hatvany Lajos munkásságát is ld.: Frank, Tibor: Station Berlin: Ungarische Wissenschaftler und Künstler in Deutschland 1919–1933. IMIS-Beiträge [Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien, Universität Osnabrück] 1999.

10. sz. 7–38. old. A háború utáni berlini szellemi életéről, amely periódusban huzamosabb ideig élt és dolgozott a városban a film felé orientálódó Biró Lajos, ld. Frank Tibor: Die Amerikanisierung Berlins nach dem Ersten Weltkrieg. In: Erb, Maria – Knipf, Elisabeth – Orosz, Magdolna – Tarnói, László (Hrsg.): „und Thut ein Gnügen Seinem Amt”. Festschrift für Karl Manherz zum 60. Geburtstag. Budapest, ELTE Germanistisches Institut, 2002 (= Budapesti Beirträge zur Germanistik, 39). 505–512. old.

54 Az Aradi Közlöny 1907. október 31-ei száma adta hírül a 8. oldalon: „Vészi kivándorol”.

55 Márkus Gábor közlése szerint a Vészi lányok szintén kint voltak Berlinben, s velük Biró Lajos is, már együtt Vészi Jolánnal. Nagy társasági életet éltek, sok neves muzsikussal járt hozzájuk, minden bizonnyal a hírességekre vadászó Vészi Margit révén. Kapcsolatban voltak a zongorista Vész József Levinnével, az akkor még nagybátyja, később híres karmesterként ismert Serge Koussevitzkyval és Herman Jadlovkerrel, a kántorból lett jelentős Wagner-tenorral.

54 1898-ban alapított német könyvkiadó. Ld. Feilchenfeldt, Rahel E. – Brandis, Markus: Paul Cassirer Verlag, Berlin, 1898–1933. Eine kommentierte Bibliographie/ Bruno und Paul Cassirer Verlag, 1898–1901. München, K. G. Sauer Verlag, 2002. A Cassirer's-t – s még a Langen, illetve Fischer Verlagot – itthon a gyűlekező majdani nyugatosok a modern kiadó követend

dalomfilozófiai tanulmányok követték, majd a szépirodalom, közte Mikszáth-regény (*Beszterce ostroma*) folytatásokban, Móricz-novellák (pl. a *Tragédia*), Bródy Sándor, Petelei István, Biró Lajos, Molnár Ferenc (*Széntolvajok*), Tömörkény István, Herczeg Ferenc, Kabos Ede a prózaírók közül. Ady-versek, aztán Babitstól *A Danai-dák*, Arany János *Pázmán lovagja*, magyar népballadák Vészi fordításában, Reviczky Gyula költeményei. Jób Dániel színházi tanulmánya, Kármán Mór értekezése, Balkányi Géza tanulmánya a Hortobágy-vidéke gazdasági jövőjéről, Ritoók Emma, Róheim Géza esszéi. A Falus Elek motívummal, a

„fekete-vörös, magyaros íz” fedlappal, már csak a tervezés és az egyik szerkesztés azonnossága okán is kicsit a *Nyugatot* idéző folyóiratot a Paul Cassirer's Verlag adta ki.⁵⁶ A harmincas években itthon a *Jung-Ungarn* a magyar politikai és szellemi élet harcos orgánusaként említeti Vészi, mely „különösen erős küzdelmet folytatott a Magyarország ellen irányuló pángermán-izgatás és Scotus Viator⁵⁷ agitációjával szemben”.⁵⁸ Berlini tartózkodása alatt Vészi németre fordította a *Bánk bánt*, amit Beregi Oszkár kérésére Max Reinhardt el is adott.⁵⁹ Bizonyos, hogy már itt, és később a *Pester Lloyd* élén Vészi a magyar kulturális

56 mintájának tekintették. Ld. pl. Ignatus levele Hatvany Lajoshoz. 1909. április 4. Levelek Hatvany Lajoshoz. Válogatta és szerkesztette Hatvany Lajosné. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967. 69. old.

57 Scotus Viator [Robert William Seton-Watson, 1879–1951], politikai író, történész, a Londoni Egyetem történeti intézetének tanára. Hosszabb időt töltött el Magyarországon a század elején. Az I. világháborút lezáró Versailles-i béke híve volt, a történelmi Magyarország éles kritikusa.

58 Országgyűlési almanach 1931–1936. 549. old.

59 Katona József: Banus Bánk. Tragödie. Übertr. Von

Josef Vészi. Berlin: E. Reiss, 1911. Az 1940-ben megjelent Mohácsi Jenő-fordítás kritikájában Turóczi-Trostler József a fordítás elméleti kérdései mellett Vészi munkájáról is megemlékezik. In: *Nyugat*, 1941. 4. sz. Max Reinhardt (1873–1943), osztrák színész, rendező, többszörös színházalapító. Az osztrák színésznéje volt többek között Darvas Lili is, Molnár Ferenc későbbi felesége. Reinhardt magyar kapcsolatairól ld. Staud Géza: Max Reinhardt in Ungarn. In: Leisler, Edda – Prossnitz, Gisella (Hrsg.): Max Reinhardt in Europa. Salzburg, 1973. 7–31. old.

külpropaganda egyik korai jelese, az ország önkéntes kultúrdiplomátája volt.

Nem tudunk bizonyosat arról, mikor jött haza Vészi. Bizonyos, hogy már itthon lapot alapított, a mindössze néhány hónapig működő *Budapester Pressét*. Közben ugyanis Singer Zsigmond meghívta, de talán mondhatjuk úgy is, hogy visszahívta a *Pester Lloyd*hoz vezércikkírónak, s akkor feladta a még új lapját. Aztán a nála mindössze nyolc évvel id sebb Singer váratlanul meghalt, s Vészi végleg átvette a *Pester Lloyd* irányítását. Vészterhes politikai korszak volt ez, a háborút megelőző év, néhány hónap. Itt most ismét egy visszaemlékezésnek adjuk át a szót. Horváth Zoltán, akinek szülei több

Biró Lajos a *Pester Lloyd* haditudósítója
1916

Széchenyi Ágnes tulajdona

mint évtizedes szoros barátságban voltak Vésziékkel, a szarajevói merényletet követő heteket éppen Dunavarsányban töltötte, a Vészi birtokon.⁶⁰ Horváth emlékei szerint Vészi és

„a leánya, Margit viharosan háborúspártiak voltak – meg kell tanítani Szerbiát, hangoztatták. Biró Lajosban is élt valahol ez a sovinizmussal fertőzött országban oly széles körben elterjedt fölényeskedés, de sokkal okosabb volt, semhogy szabadjára hagyta volt ezt az érzését. Töle hallottam először annak a mérlegelését, hogy a háború nem egyszer ennyire hadjárat» Szerbia merényletéért, hanem hogy felidézni a világháború veszedelmét – s akkor senki sem tudhatja, mi lesz. Ha Anglia beavatkozik a németek ellen, mondta Biró, akkor alighanem veszített ügyünk van. S ha veszített ügyünk, akkor senki sem számíthatja ki, mi lesz a monarchiából. (...) Mikor július végén fenyegetővé vált a háború, feszültté

lett a hangulat, Vészi Margit azt követelte apjától, hogy mint *Az Est* haditudósítóját hozza be a sajtóhadiszállásra. Biró Lajos azt hangoztatta, hogy azonnal bevonul, mielőtt elrendelték a mozgósítást, mert képtelen lenne lelkesítő cikkeket írni és nem venni valóban részt a harcban. Minél közelebb jutottunk az ultimátum elküldéséhez, annál kevesebbet lehetett hallani a világháború veszedelméről – s Vészivel az élen elhittették magukkal, hogy mindössze néhány héttig tartó büntetőexpedícióról lesz szó.”⁶¹

A tágabb Vészi családból három haditudósító is kikerült: először is lánya, Vészi Margit, annak elvált férje, Molnár Ferenc és Biró Lajos. Hármójuk írásai önálló kötetekben is megjelentek.⁶²

1918-ban meghalt legkedvesebb fia, s Vészi eladta a dunavarsányi birtokot.⁶³ A világháborút lezáró béke Vészit személyesen is

60 Ezt írja Horváth a Vészi-birtokról: „nagyjából tudtam, hogy Ady Endre itt írta a Fekete zongora című versét, és hogy gyakori vendég itt; tudtam, hogy Biró Lajos és Vészi között éles politikai viták vannak, mert Biró a Radikális Párt alapító tagja; tudtam, hogy a varsányi ház egész nyáron át gyülekezőhelye a magyar irodalom kiválóságainak, hogy sorra jár oda Waldbauer Imre, Keéri-Szántó Imre, Dohnányi Ernő, neves muzikusok, Róna József, Vedres Márk szobrászművészek. [...] Így hát érthető izgalommal vonultam ki a mintegy 15 holdas birtokra, ahol tenispálya, uszoda és nagyméretű, vadon tenyészpark volt az ódon, földszintes udvarház körül.” Ld. Horváth: i. m. 7. old. Róna József (1861–1939), szobrászművész egyébként tágabban értve szintén családi, sógori kapcsolatban a családdal. Róna ugyanis Vészi felesége, Keményffy Franciska Giza nevű nővérenek férje volt. Róna József készítette a ma a vár előtt álló Savoyai Jenő szobrot, a Köröndön álló Zrinyi emlékművet és a gödöllői Erzsébet királyné-portrét. Sárközi Mártától idézzük: „A [Keményffy – SZ. Á.] lányok közül a

legizgalmasabb a Giza volt. Énekesnek készült és Róna József szobrászhoz ment feleségül, három lányt és egy fiút csináltak, és hol éhen haltak, hol olyan villában laktak, amiben beépített színház volt, sügölyekkel és kulisszákkal. Azért felfélekppen a Vészi nagypapából éltek, ha jól emlékszem.” A Sárközi Márta-kötetben nem közölt kézirat-részletet OSZK Kézirattára, 17. Fond rzi.

61 Horváth Zoltán: i. m. 8–9. old.

62 Vészi Margit: *Az ég*. Európa. Budapest, Dick, 1915. Második, bővített kiadása uo., 1917; Molnár Ferenc: *Egy haditudósító emlékei*. I–II. köt. Budapest, Franklin-Társulat, 1916. Biró Lajos háborús vezércikkei – A kezdet és a vég. Budapest, A Világ kiadása, 1918 – kötetben 1918 novemberében akkor jelentek meg, amikor a Károlyi-kormányban külügyminiszteri államtitkár lett.

63 Vészi nemcsak a maga kedvére használta a dunavarsányi birtokot, segítette is a települést. 1916-ban Vészi József és Heim János királyi udvari kertész nyújtotta anyagi segítséggel épült meg az

érintette, szül városa, a határtól alig húsz kilométernyire fekv Arad ezután Romániához tartozott. Trianonnal megváltozott a gondolkodás léptéke. A magyar sajtót igen érzékenyen érintette az ország megcsonkítása, jó néhány nagy sajtótradícióval rendelkező város került idegen országok kötelékébe. 1927-ben a Népszövetség⁶⁴ által egybehívott világsajtó-értekezleten Vészi József képviselte Magyarországot.⁶⁵ Francia nyelv beszédében ismertette azt a

Újságírók

„barbár üldözést, melynek minden magyar szellemi termék az utódállamokban ki van téve, s a gondolatszabadság védelmében ekkor kifejtett argumentumai tapsra ragadtatták még a nem éppen barátságos érzelmű francia delegátusokat is.

állandó vasútállomás.

64 A Népszövetség történetével és működésével a Magyar Külügyi Társaság megfelelő évi kiadványai foglalkoztak. Lásd még: A Nemzetek Szövetségének Tevékenysége (1920–1926). Genf, Nemzetek

Szövetségének Titkársága, 1930.

65 Vészi József: A magyar sajtó üldöztetése az utódállamokban. Beszéd a népszövetség által egybehívott sajtószakértői értekezleten. In: A Sajtó, 1927. 10. sz. 2–6. old.

A Balkányi lányok (Juci, Sári, Ági és Zsuzsi)

1929-ben és 1930-ban Magyarország egyik delegátusa volt a Népszövetség közgyűlésén. A közgyűlés bizottságaiban folytatta a világsajtó kongresszuson megkezdett harcát és mindkét ízben sikerült a pléniummal elfogadtatni olyan határozati javaslatokat, amelyekben a Népszövetség kívánatosnak mondta ki, hogy a gondolat szabad terjesztésének akadályai minél előbb elháríttassanak. Az 1929-iki közgyűlésen rendkívüli feltevést keltett egy e tárgyban mondott beszéde, amelynek folyamán ötven »corpus delicti«-t tett le a Népszövetség asztalára, legnagyobb részét tudományos és irodalmi munkákat (...) amelyeket a cseh posta és vasút már a határon visszautasított, s amelyekben természetesen az irredentizmusnak nyoma sem volt. Loucher,⁶⁶ akivel ekörül kemény vitája támadt, Vészt ekkor a Népszövetség enfeant terrible-jének nevezte.”⁶⁷

Természetesen ezeket az idézeteket is ellenrizni kell nemzetközi forrásokban, archívumokban. 1929-ben Vészi közreműködője és egyik segítője is volt a Magyar–Francia Kultúrliga kiadásában egyidőben magyarul és – Párizsban – franciául megjelenő közel 700 oldalas kötetnek, melynek jelszava a „béke és bizalom. Útja: a haladás. Eszköze: a munka. Útmutatói: hit, erkölcs és hazafiság” voltak.⁶⁸ A kötet a maga valóságában akarta megismertetni az országot, mégpedig úgy, hogy magunknak is önismertettel szolgáljon. Ez az összeállítás is kultúrdiplomácia tett volt, miként szerkesztője munkája kapcsán kiépített nemzetközi

kapcsolatainak ápolása is. Munkatársainak visszaemlékezései szerint „kormány megbízás nélküli, itthonül diplomata” volt, az idegen országok követei tkeresték fel először a nem hivatalos Magyarország tekintélyei közül, gyakran időztek nála két-három órát, s hazájukról is néha többet megtudtak, mint otthon.⁶⁹

Alighanem ekkor, a húszas évek végén volt Vészi pályájának csúcspontja. 1928-ban ünnepelte ötvenéves hírlapírói jubileumát, s ez történetesen egybeesett a *Pester Lloyd* fennállásának hetvenötödik évfordulójával. Fényes alkalom volt, nem sokkal korábban nevezte ki a kormányzó a Felsőház tagjává. Az ünnepség túlment az országos kereteken, a külföldi sajtóban is több említett kulturális eseménnyé vált.⁷⁰ Az ünnepet köszöntötte a szerkesztőség, Weisz Julián⁷¹ nyújtotta át a „legkiválóbb magyar művészek díszítésével és Vészi József arcképlakettjével ékesített albumot”, melyben az ilyenkor megszokott írások mellett a „legelőkelőbb államférfiak és politikusok írásai is szerepelnek, akiknek sorában van Apponyi Albert gróf, Berzeviczy Albert, Földes Béla, Gratz Gusztáv, Popovics Sándor, Szerényi József báró és Wlassics Gyula báró is”. Néhány nappal a belső ünnepséget követően a Lloyd Társaság ünnepi közgyűlést tartott, melyen – többek között – megjelent a Felsőház elnöke (Wlassics Gyula), a főpolgármester (Ripka Ferenc), több országgyűlési képviselő, több volt miniszter, a TÉBE, a GYOSZ vezetői, az OMGE igazga-

66 Louis Loucher, francia politikus, 1918–20-ban, Georges Clemenceau kormányában ipari miniszter.

67 Országgyűlési almanach 1931–1936. 551. old.

68 Dr. Lukács György (szerk.): i. m. 6. old.

69 Sebestyén Károly: i. m. 45. old.

70 Vészi József és a Pester Lloyd jubileuma. In: A Sajtó, 1928. 279–290. old.

71 Weisz Julián (1858–1944), újságíró, novellista, országgyűlési képviselő, a Pester Lloyd irodalmi szerkesztője, Vészi József helyettese.

tója, a Kereskedelmi Kamara elnöke, az újságíró szervezetek képviselői, természetesen a Lloyd Társulat teljes vezetése. A közgyűlés este további nagyságok, aktív miniszterek, államtitkárok, bankvezérek, iparbárok és főszerkesztők részvételével nagy vacsora követte, amelyen Klebelsberg Kuno kultuszminiszter mondott ünnepi beszédet. A beszéd, Vészi szülőföldjének idegenbe kerülése mellett – ez még a nyilvánosság igényeinek megfelelő propaganda része is volt –, kitért az ünnepelt személyes sorsára. A kultuszminiszter külön említette fiának, az egyetemi tanár Vészi Gyulának elvesztését is. Az ünnepelés nem ért véget ezzel. Másnap, pünkösd vasárnapján az Otthon Körben az újságíró intézmények és saját lapjának teljes gárdája rendezett hatalmas fogadást, majd díszebédet a margitszigeti felső vendéglőben. Végeérhetetlen felkészültek után Vészi büszke, mégis szerény, a magyar sajtó egészének nevében szóló viszontbeszéde hangzott el. Itt most csak néhány itthonról és külföldről érkezett távirat és levél szerjétsoroljuk el, egy nyomtatott oldalnál többet

tesz ki a teljes lista. Az ünnepeltet köszöntötte a bíboros hercegprímás, a miniszterelnök, a belga miniszterelnök. A diplomáciai kar, az Egyesült Államok követe, a japán császári követ, a berlini sajtófőnök, Magyarország washingtoni, berlini követe, az MTI vezérkara, a *Frankfurter Zeitung*, a *Neues Wiener Journal*, a bécsi *Volkszeitung*, a *Neue Freie Presse*, a *Berliner Tageblatt*, a *The Economist* főszerkesztje és vezérkara, a *Times* külügyi szerkesztje. És persze magyar zeneszerzők, énekesek, képzőművészek és „végül”, hogy a hosszú sorban hangsúlyt kapjanak, többek között Thomas Mann, Arthur Schnitzler,⁷² Stefan Zweig.⁷³

Nem szoltunk Vészi országgyűlési tevékenységéről,⁷⁴ különböző szervezetekben viselt tisztségeiről,⁷⁵ újságíró-érdekvédelmi munkájáról.⁷⁶ Külön kellene vizsgálni Vészi színek századelőn kifejtett szabadkormányos tevékenységét, ebben is közös vonást mutat vele Biró Lajos. A politikai életben és a közéletben szerepet játszó Reformpáholy tagja

72 Arthur Schnitzler (1862–1931), nagykanizsai, magyar zsidó eredetű osztrák író és orvos. A bel tudatfolyam első, Proustot és Joyce-ot megelőző ábrázolója. Pályájának elején felháborodás, végén elragadtatott elismerés övezte.

73 Stefan Zweig (1881–1942), osztrák esszéista, író, történelmi életrajzíró. A harmincas években a világ egyik legtöbb nyelvre lefordított szerzője. Barátai között volt Romain Rolland, Thomas Mann, Makszim Gorkij, Rainer Maria Rilke, Auguste Rodin és Arthuro Toscanini.

74 1899-ben került először a parlamentbe, mint Szász-Sebes város küldötte, szabadalmi programmal. A pártból 1903-ban lépett ki, akkor, amikor Széll Kálmán visszalépett. 1901-ben, 1905–10-ben a főváros III. kerületének képviselőjeként ült a törvény-

hozásban, majd 1927-ben lett a felsőház tagja.

75 Vészi József alelnöke volt a Nemzeti Szalonnak és a budapesti Zenekedvelők Egyesületének. Itt jegyezzük meg, hogy utóbbi tisztsége inkább tiszteletbeli funkció lehetett, a családi emlékek szerint nem volt muzikális. „A zenét az egész család imávelte vagy pártolta, kivéve a nagypapát, aki olyan hamisan énekelt, hogy ha néha rávetemedett a dűdölásra, az összes lányai sikoltoztak és a hajukat tépték.” Sárközi Márta visszaemlékezése.

76 Vészi 1900-tól állt elnököként a Budapesti Újságírók Egyesületének élén. Ld. pl. A Magyarországi Hírlapírók Nyugdíjintézete. In: Vasárnap Újság, 1902. július 20. 29. sz. 463–466. old. Érdekeségként megemlítjük, hogy a korszak 46 jelentős újságírójának fényképe illusztrálja az oldalt.

volt, még publikált is.⁷⁷ Vejei közül Biró Lajos és Balkányi Kálmán is szabadkőművesek voltak, Balkányi az egyik későbbi fedélszervezet, az első magyar rotary klub alapítója is.

Hátra van még identitásának meghatározása. Németül és magyarul egyformán írt, beszélt. Minek tartotta magát? Öntudatos és büszke zsidónak született magyar újság-

Vészi József és felesége az izbégi kertben. A padon egy zománctábla volt, amit Goldberger Leo ajándékozott barátjának, rajta a felirat: Vészi pagony, Jóska pihen 1930-as évek vége

77 Vészi József: Bölcsesség, erő és szépség. Budapest, 1899; A nő vérmunka, 1900. márc. hó 4-én. Budapest, 1900; A szabadkőművesek. Budapest, 1901. Az 1892-ben alakult és a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy védelme alatt dolgozó Reformpáholy hozzáférhető névsora szerint Vészi

főmester volt. Ugyancsak innen tájékozódhatunk Vészi és családja lakóhelyeiről. 1901–02-ben a VIII. ker. József krt. 18. sz. alatt lakott a család, 1903-ban a VIII. ker. Kerepesi [ma: Rákóczi] út 25. sz. alatt, 1906-ban pedig az V. [ma XIII.] ker. Visegrádi utca 3-ban.

írónak, szerkeszt nek, bár a legkevésbé sem volt vallásos. Az asszimiláció híve és hirdetője volt. Tudomásunk van róla, hogy 1895-ben vagy az id tájt járt az Alliance Israélite Universelle⁷⁸ párizsi központi ülésén, ahova Hatvany Józsefet⁷⁹ kísérte el, s itt kötött szorosabb ismeretséget Bernard Lazare-ral, aki a Dreyfus-ügy perújrafelvételeiben játszott kulcsszerepet.⁸⁰ Eljárt az 1910-ben alapított Országos Magyar Izraelita Közmvel dési Egyesületbe, az OMIKÉ-be, ott el adást is tartott, a világi tanácsadó testület tagja volt. Természetesen beszélt kés bb tabuvá lett kérdésekr l, mint például bizonyos pályákon a zsidóság számarányáról. Történeti magyarázatot keresett arra, miért oly magas a zsidó újságírók, publicisták száma nemcsak Magyarországon, de szerte Európában. A zsidóság „látta a szerete-széjjel differenciált világot, és aztán kereste ennek a világnak értelmét er s erkölcsi érzésénél fogva el ször is az ethikai alapon”. Metafizikai régiókba jutva megalkotta a monoteizmust, amely „sok tekintetben meglep en hasonlít a természettudományok legújabb kutatásain alapuló monisztikus világmésképhez”. A zsidóság azonban széthullt, „mint államalkotó nemzet megsz nt létezni és tagjai világgá szórattak. Itt kezd dik a zsidóság el készít felavatása a publicisztika

számára. A monoteizmus vértanúi magukkal vitték elvesztett hazájukból és könnyekkel áztatott történelmükb l az integrálás tehetőségét”. A céhrendszerben világot látó legényekhez hasonlította Vészi a zsidóságot, s azt mondta, a kétezer éves vándorlás történelmi mércével és a faj szempontjából nem túl hosszú. Mit szívott magába a zsidóság, kérdezi. Horizontja b vült, új klímát látott, új állat- és emberfajokat, új népeket, országokat, másfajta erkölcsöket, látott új törvényeket, s mindezt egységes világgéppé alakította át. A vándorlás képesítette arra, hogy megcsinálja a szintézist, „a szemlélet tarkaságait rendszerbe foglalja, hogy felismerjen rejtettebb összefüggéseket, megállapítsa az egymástól látszólag elszigetelt tények kölcsönhatásainak törvényeit”. A zsidóság felkészülve jutott el abba a korba, amely „föltalálta a modern technika vívmányait, a gzhajót, a vasutat, kiváltképpen a telefont és a telegráfot. Amikor mindezek megvoltak, akkor önmagától állt el a zsurnalizmus korszaka”. A publicisztika hivatása pedig abban áll, hogy kimutassa a szerves kapcsolatot, ami a sürgönyökb l, telegramokból, táviratokból, elvi álláspontokból, a szerkeszt ségi asztalon fölgy l rendezetlen anyaghalmból kiolvásódik. A végeredmény: „24 óra világtörténelme”.⁸¹

78 Alliance Israélite Universelle: 1860-ban Párizsban alapított jogvéd , kulturális, oktatási és jótékonyági szervezet. Sokat tett az üldözött orosz és román zsidóságért. A magyar tagszervezet vezetője Hatvany-Deutsch József volt.

79 Hatvany-Deutsch József báró (1858–1913), közgazdász, a hazai cukorgyártás egyik megalapítója testvérével H. Sándorral.

78 Bernard Lazare (1865–1903), a cionizmus egyik első alakja és kritikusa. 1894-ben nagyhatású könyvet jelentetett meg Párizsban Az antiszemitizmus és

annak okai címmel. Járt

80 Budapesten is. Megismerkedésükr l ld. Vészi József: A zsidóság és a publicisztika. In: Múlt és Jöv , 1913. 59–62 és 106–111. old.

81 Vészi József uo. Megjegyezzük, hogy négy évvel kés bb, 1917-ben rendezett ankétot a zsidókérdésr l a Huszadik Század. Hozzászólásában Lesznai Anna majdhogynem ugyanezt a történeti és szociál-

Vészi és a Vészi család identitása átalakulóban volt. Mély magyar patriotizmus és zsi-

Vészi Margit, Horváth Zoltánné Molnár (Sárközi) Márta és Horváth Eszter (a későbbi Lukin Lászlóné)

pszichológiai magyarázatot adja, csak összetettebb, kifejtőbb és általánosabb megfogalmazásban, mint Vészi, aki egy foglalkozásra való elhivatottság magyarázatául szánta levezetését. Zsidónak lenni, fogalmazza meg kiélezetten a tételt Lesznai Anna [...] „betegesen izgatott lelkiállapot”. Az asszimilált „kultúrzsido” idegzetét folyton folyvást ingerli „az a stabilitáshiány, amelybe társadalmi elhelyezetlensége sodorja”. [...] külső ségekben és lélekekben is elszakadt már a zsidóságtól, ám a környezet társadalom teljesen nem fogadja be. Valójában sehová sem tartozik, mindenütt renegát [...] „Aki önérzetében meg lett bolygatva, az hamis viszonyba kerül a tekintély fogalmához.” Egyrészt tiszteli a tekintélyt, féli a hatalmat, de kívánatosnak is tartja megszerzését, a rangot és a biztonságot, ugyanakkor le is nézi, gúnyosan bírálja is a tekintélyt. Ez a „sehova se tartozás” a mindent megértés forrásává válik, mert a zsidó intellektus hagyományától, azonosulás-

kevéssé kötött, jobban meglátja bármely szempont fonakját. [...] a zsidó „idegállapotból” is levezethet tehát a relativizálás és absztrakció adottsága, az a különös képesség, hogy „eszméket reális életmozgató tényezőkké avassanak”. In: Huszadik Század, 1917. 2. köt. 104–109. old.

80 A családi visszaemlékezés megmutatja a vallási háttér esendő-emberi oldalát és asszimilációs, egyszerre tudati és kényelmi átalakulását is: „Minden vallásból csak azt tartották be, ami jó volt: a zsidóból a geill süteményeket, a keresztényből a karácsonyi halvacsorát. Az olaszoktól elplagizálták az olajban rántott paradicsomos harcsát, az osztrákoktól a libamájjal, velvel, sonkával és gombával rakott besameles palacsintát. Karácsonykor fát állítottak, ajándékokat vettek, megprezentelték a könnyekig meghatott cselédeket, hosszúnapkor böjtöltek, hogy eltevére a háború haboskavé uszonnát, utána tyúklevest

dó tudat⁸² együtt jellemezte, ami együtt járt – nem függetlenül persze az induláskori monarchia-tudattól és az anyagi és nyelvi-kulturális lehet ségektől – a teljes nyitottsággal.⁸³ Ez hagyományozódott ilyen-olyan módon, hol tudatosan, hol kényszerek hatalma alatt a családban. Er s a sajtó, s a tágabban értelmezett média iránti vonzódás. Molnár Ferenc és Biró Lajos⁸⁴ korán kiléptek a nagyvilágba. Molnár univerzális tehetsége révén, Biró politikai állásfoglalása következményeként, de mindketten, s különösen

Molnár a zsidóság okán is. Nyelvi akadály nem állt útjukban. Birót különösen érdekessé teszi a filmes karrier, az új és egyetemes médium kipróbálása.⁸⁵ Érdekesebben és ellentétesen alakult itthoni értékelésük. Idézhetnénk b ven a lelkes kritikákból, a hazalátogató Molnárral és Biróval készült elragadtatott interjúkból. De Szerb Antal 1934-ben megjelent *Magyar irodalom története* már csak az „export-dráma” fejezetcím alatt tárgyalja Molnár Ferencet és Biró Lajost. Molnárt majdnem két oldalon, Biró La-

82 ehessenek májgombóccal. Kés bb már csak a két öreg bőjtölt, a többiek csak az uzsonnát és a vacsorát tartották be. [...] A gójkok iránt mindig nagy volt a bizalmatlanság, amit buzgón volt alkalmuk gyakorolni, mert a két fiú, az unokák és a dédunokák csupa gój férjet és feleséget hoztak a házhoz. Ezt a nagymama igyekezett is takargatni az Izraelita N együletben, ahol elnök volt, és ha a f rabbiné szembejött az utcán, mikor az inassal épp a karácsonyfát cipelték haza a nagycsarnok alatti rakpart-ról, sietett befordulni egy mellékutcába, nehogy meglássák.” Sárközi Márta visszaemlékezése.

83 Az 1940-ben megjelent Országgy lési Almanach (Az 1935–40. évi országgy lésr I. Szerkeszti Haeffler István a Magyar Távirati Iroda politikai szerkeszt je) feltünteti Vészi felekezeti hovatartozását. Ezt írja: „Izraelita, nyugalmazott miniszteri tanácsos, író, a Pester Lloyd f szerkeszt je.”

84 Biró Lajos (1880–1948), író, újságíró. 1914-ben a Radikális Párt egyik megalapítója. 1918-ban külügyminisztériumi államtitkár, 1919 nyaráig az íródirektórium tagja. 1920-ban Bécsben már az a Korda Sándor vette pártfogásába, aki pár évvel azelőtt még szerényen interjút kért az általa is nagyrabecsült írótól, s aki a világ egyik leghíresebb filmrendezője lett pár év múltán. Szerzett Birónak forgatókönyvírói lehet séget. El ször Mark Twain *Koldus és király* cím regényéből készített adaptációt. Az első saját könyvéből készített forgatókönyvvel a Sascha cég benevezte a háború utáni első európai filmfesztiválra, ahol rögtön nagydíjat nyert. 1924-től Hollywoodnak dolgozott, de a kinti életformát nem tudta megszokni. 1932-ben Londonban telepedett le, a Korda-fivérekkel dolgozott együtt. Olyan rendezőket valósítottak meg forgatókönyveit, mint Ernst Lubitsch, Mauritz Stiller, Josef von Sternberg. Többek között Biró írta a VIII. Henrik magánélete és a Bagdadi tolvaj cím klasszikus filmek alapanyagát.

85 Kevesen tudják, hogy Biró Lajos írta a forgatókönyvét a *The Last Command* című filmnek, melynek fő szereplője Emil Jannings kapta 1927/28-ban az első „Oscar-díjat”.

jost már csak hat szóban. Az egykori *Buda-pesti Napló* szerkesztőjének I. Nagy Endre és a nagyváradi Emőd Tamás is kapnak fél-fél mondatot.⁸⁶ A fentebb az igen ifjú Kosztolányitól idézett „megváltó irodalmi kozmopolitizmus” és az eressz asszimilációs tudattal értékelő Szerb Antal végletei között van a két Vészi-válódi helye. Biróé egyelőre csak egy fehér folt az irodalom- és médiatörténet térképén.

Molnár lánya a magyar irodalom egyik legbelső mecénása lett, s alanyi költő és családjuk között osztotta szét, majdnem az önsorsrontásig, amit apjától kapott. Sár-

kői Márta családja maradt döntően vagy huzamosabban itthon. Az irodalom nyelvén a magyarsághoz kötött ág. De a Balkányi és Márkus családok is addig maradtak Magyarországon, amíg lehetett. A Vészi család lezszármazottai ma Párizsban, Londonban, az Egyesült Államokban élnek. Aradtól Budapesten, Nagyváradon, Berlinen, Rómán, Hollywoodon, New Yorkon, Buffalón át rajzolható meg a családi térkép. A tehetség, az ambíció, a munka, a teljesítmény és a történelem feszítette így ki a szálatokat.

86 Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. (Tizedik ezer. 2. javított kiadás) Budapest: Révai, 1935. II. köt. 490–494. old. Az 1910-es évekről szóló fejezet nem szerepel a Kádár-korszak belső, 1958-as kiadásában, arra hivatkozva, hogy Szerb Antal tervezte könyvének kibocsátását és átdolgozását. Itt jelezzük, hogy az eredeti Szerb Antal-kötetben az „export-drámák” után a „vallásos irodalom” című fejezet következik, s ezen belül is elsőként Prohászka Ottokár méltatása. Azt írja Szerb Antal, Prohászka „az Egyház keretein belül a nagy felszabadítóként az szerepét játszotta, mint amit a lírában Ady Endre”. Uo. 494. old. Prohászka Ottokár, aki egy évben született Vészivel, 1927-ben meghalt. Az ekkor már régóta antiliberalisnak, s teresszen antisemitának emlegetett Prohászka itt azért érdemel említést, mert első könyvére I., a Magyar irodalomtörténet bibliográfiája által nem jegyzett Ég és Föld című tanulmányozatról (Budánovits

esztergomi könyvkereskedő kiadása, 1902) éppen Vészi József írt a Budapesti Naplóban. Prohászka itt a teológia és a természettudományos világszemlélet összehácsolásának ségét írta, elfogadta az evolúciós elméletet. S bár a székesfehérvári püspök a második kiadásból az emberre vonatkozóan elhagyta fejtegetéseit, Vészi még 1931-ben a Magyar Országgyűlési Almanachban is említi ezt a munkát, s a róla szóló cikkét. Hozzátéve azt is, hogy később a Társadalomtudományi Társaságban – s a Huszadik Században – kettejük között vita támadt társadalmi nézeteiket illetően. Ennek a vitának elemzése ugyancsak része kell legyen a részletes Vészi-portrénak, csakúgy, mint a Kaas Ivorral és Bartha Miklóssal folytatott publicisztikai párbajainak, melyet nem egyszer éppen a konzervatív irodalom (Herczeg Ferenc Ocskay brigadéros) érdekében folytatott. I. h. 548–549. old.